

La reconciliació, l'únic camí de la pau

Gaspar Mora

Teòleg. Facultat de Teologia de Catalunya

Introducció: el desafiament dels conflictes, el perdó i la reconciliació

El tema probablement més difícil de l'ètica de les relacions humanes és el dels conflictes i com resoldre'ls. És miop i ingenu reflexionar sobre la persona i els grups humans ignorant la qüestió decisiva dels conflictes. Això és passar de llarg de la realitat i ignorar un dels temes decisius, si no el més decisiu, del fenomen global humà. Cada pensament filosòfic, ètic, polític o religiós ha d'afrontar el tema dels conflictes i fer aportacions positives que no ignorin la gravetat del problema ni proposin solucions ingènues, falses o contraproductes.

Ja coneixem la posició cristiana. Jesús anuncia l'amor salvador del Pare, que ens crida a tots a una vida nova en la força del seu Esperit. El centre d'aquest món nou és l'amor que Jesús ha viscut fins a donar la vida en la mort i la resurrecció. En aquest projecte d'amor hi ha un accent molt propi del missatge de Jesús: l'amor als enemics, el refús de tota venjança i de tota violència, el perdó. Aquest missatge, tan característic de l'Evangeli, té un perill: que sigui considerat una mena d'utopia poètica pròpia d'esperits excepcionals, però que no té res a veure amb la realitat dura i difícil de la convivència humana. No: l'Evangeli presenta el perdó i l'amor als enemics com la resposta cris-

El nostre món valora la tasca de la reconciliació, però se sent incòmode amb la dinàmica del perdó i la refusa.

tiana al repte viu i diari dels conflictes humans. El missatge evangèlic respon a un desafiament que tots tenim cada dia.

És sorprenent que l'Evangeli, que insisteix tant en el perdó, gairebé no en parli, de reconciliació. Apareix de manera explícita en un passatge: «Si en el moment de presentar la teva ofrena a l'altar, allí et recordes que el teu germà té alguna cosa contra tu, deixa allí mateix davant l'altar la teva ofrena i ves primer a fer les paus amb el teu germà; ja tornaràs després a presentar la teva ofrena» (Mt 5,23-24).

Es pot dir que hi ha una mena de contenció entre el nostre món cultural i l'Evangeli a propòsit del perdó. El nostre món valora la tasca de la reconciliació, però se sent incòmode amb la dinàmica del perdó i la refusa. Demanar perdó o concedir-lo és tan humiliant que pot acabar fent impossible el delicat procés de la reconciliació. En canvi, l'Evangeli proposa l'actitud del perdó com el camí cap a la veritable reconciliació de les parts enfrontades. Per això proposo fer una reflexió en dos passos: primer parlaré del perdó, intentant posar en relleu els accents aportats per l'Evangeli, i després faré una reflexió sobre la reconciliació com el punt d'arribada en el camí de retorn de les parts, des del seu enfrontament fins a la seva renovada comunió.

1. El perdó en el missatge de Jesús

1.1. *Alguns textos importants*

Recordem alguns dels nombrosos passatges evangèlics que exhorten al perdó. En primer lloc, pensem en les impressionants paraules del sermó de la muntanya: «Doncs jo us dic: No us hi torneu, contra el qui us fa mal. Si algú et pega a la galta dreta, para-li l'altra» (Mt 5,38-42); «Doncs jo us dic: Estimeu els vostres enemics, pregueu pels qui us

L'amor que perdona ha de portar a una situació nova, a la reconciliació fraternal entre els qui havien estat enfrontats.

persegueixen» (Mt 5,43-47); la resposta de Jesús a Pere dient-li que ha de perdonar fins a setanta vegades set (Mt 18,21-35); l'ensenyament de Jesús al fariseu Simó davant la prostituta que plora als seus peus (Lc 7,36-50); l'escena de Jesús amb la dona acusada d'adulteri (Jn 8,1-11); l'únic comentari de Jesús al Parenostre que acaba d'ensenyar: «perquè si perdoneu als altres les seves faltes, el vostre Pare celestial també us perdonarà a vosaltres; però si no els les perdoneu, el vostre Pare no us perdonarà les vostres» (Mt 6,14-15), entre altres textos que subratllen el mateix (Mt 18,35; Mc 11,25). Citem en darrer lloc la cor-prenedora pregària de Jesús pels qui l'estan crucificant: «Pare, perdona'ls, que no saben el que fan» (Lc 23,34).

Davant d'aquests textos, proposo la reflexió sobre alguns punts especialment interessants per al nostre tema.

1.2. *El marc del missatge evangèlic sobre el perdó*

L'impacte de les paraules evangèliques sobre el perdó és tan fort que hi ha el perill de considerar el tema de manera aïllada, més enllà del seu context. El context és el missatge evangèlic de l'amor, ànima i centre de la Paraula evangèlica, que arriba a proposar l'amor als enemics i als qui et persegueixen. L'àmbit del perdó és l'amor a les persones reals, no com haurien de ser sinó tal com són i com es presenten en la nostra vida, també els dolents i els enemics. El perdó ve de l'amor i ha de portar a l'amor. No té sentit entendre que l'Evangeli exhorta a perdonar els enemics per crear una mena de situació neutra entre l'ofensor i l'ofès, com si no hagués passat res. L'amor que perdona ha de portar a una situació nova, a la reconciliació fraternal entre els qui havien estat enfrontats. El projecte de l'Evangeli és «el món nou i la terra nova» que l'Esperit del Senyor vol crear, fet de comunió, de generositat, d'amor mutu.

Què vol dir pròpiament perdonar? Què comporta? El perdó no es mou en l'àmbit de la psicologia o del sentiment, encara que sens dubte també els abraça, ni vol dir simplement oblidar o sentir simpatia per aquell qui t'ha ofès. El perdó es mou en l'àmbit de l'actitud del cor: comporta refer, respecte a l'ofensor, la mateixa actitud espiritual de l'amor al germà; és l'obertura a l'altre, que l'acull tal com és amb tota la seva ambigua realitat, i es posa al seu servei en allò que realment necessita.

1.3. *La raó última de l'amor que perdona*

En el conjunt de l'espiritualitat humana, Jesús de Natzaret porta el missatge de l'amor fins a uns límits que semblen inhumans: l'amor als enemics i als qui et fan mal. És important fer-se la pregunta sobre la seva arrel, sobre on poua el Senyor Jesús un missatge tan sobrehumà. La lectura dels passatges de l'Evangeli impressiona. Jesús proposa una única raó de la seva crida al perdó incondicional: és el mateix Déu, que perdona sempre. Un dels textos que expressa la profunda experiència de Jesús és el passatge del sermó de la muntanya: «Doncs jo us dic, estimeu els vostres enemics, pregueu pels qui us persegueixen. Així sereu fills del vostre Pare del cel, que fa sortir el sol sobre bons i dolents i fa ploure sobre justos i injustos» (Mt 5,43-47). Jesús mai no proposa una altra raó, com podrien ser, per exemple, els beneficiosos efectes psicològics del perdó o la seva eficàcia social. Cal perdonar perquè el Pare perdona. Això arrela en el nucli del missatge ètic evangèlic. El fonament de l'ètica evangèlica no és antropològic sinó teològic, i la raó no és que Déu ho mana o ho prohibeix, ni que Déu ho premiarà, sinó simplement que Déu ho fa, Déu és així: «Sigueu misericordiosos com el vostre Pare és misericordiós» (Lc 6,36).

Això desemboca en un tema important i delicat. Quan Jesús parla de Déu, el seu Pare, està parlant d'Aquell que és l'Únic, l'Absolut. Quan Jesús revela que Déu estima i perdona, no té el to d'algú que explica un fet anecdòtic que podria ser diferent, sinó que està revelant el misteri pregon d'Aquell que és l'Únic Absolut. Proclamar que Déu estima i perdona és revelar que Déu és l'Absolut de l'Amor i el Perdó, que l'Amor i el Perdó són els veritables valors. Això té relació amb el

El perdó arrela en el mateix misteri de l'amor de Déu davant del pecat humà, revelant així la veritable plenitud humana.

discurs dels valors ètics. Es parla de la justícia, l'amor, la pau, i es considera que són valuosos en ells mateixos, més enllà de si són eficaços o de possibles arguments a favor o en contra. El discurs cristià sobre Déu, Absolut de l'Amor i de la Vida, no està gaire lluny de la sensibilitat ètica respecte als veritables valors.

Cal fer, amb tot, un matís. El nostre món cultural no accepta el perdó com un veritable valor ètic. En tot cas, l'utilitza segons els propis interessos o possibilitats, però no l'experimenta com un valor en ell mateix. El nostre moment sociopolític català, arran del procés de la sobirania, ens n'ofereix un exemple. Davant d'uns fets inacceptables de violència per part de la policia hem sentit l'expressió: «ni oblit ni perdó». Un esperit cristià no pot acceptar aquesta reducció del perdó a una estratègia, desestimada perquè no afavoreix els propis interessos polítics. Una aportació cristiana al clima social d'avui és la valoració del perdó com un veritable valor ètic en la nostra vida humana en aquest àmbit tan trencadís però tan humà de la injustícia i l'agressió. El perdó arrela en el mateix misteri de l'amor de Déu davant del pecat humà, revelant així la veritable plenitud humana. Després d'aquestes reflexions haig de corregir una expressió que he escrit unes ratlles més amunt. La raó última del perdó és teològica i, per això, profundament i veritablement antropològica.

1.4. *La dimensió social del conflicte i del perdó*

L'Evangeli, ja ho sabem, té un discurs que parla de la persona i de la seva actuació. La nostra cultura, en canvi, ens ha acostumat a plantejaments socials parlant de grups, de classes, de cultures, de col·lectius. Cal eixamplar la mirada i fer-se conscient dels diversos àmbits en els quals es plantegen els enfrontaments i els conflictes. De fet, els grups humans poden tenir una consciència molt viva de les ofenses i les in-

justícies col·lectives, potser més que els individus. Només cal evocar la consciència que tenen els pobles oprimits de les invasions i les colonitzacions, socials, polítiques, culturals i lingüístiques dels segles passats i que s'estan produint encara ara; o les més recents sensibilitats entorn del domini i l'explotació històrica de determinats col·lectius a mans d'altres, per exemple, del col·lectiu masculí sobre el femení, de la raça blanca sobre les altres, del col·lectiu ric sobre el pobre, del col·lectiu sa sobre el malalt i discapacitat, del col·lectiu estable sobre l'emigrant i refugiat, del col·lectiu heterosexual sobre l'homosexual, del col·lectiu adult sobre l'infantil o l'ancià.

Individualment, una de les primeres constatacions és la diferència que pot haver-hi entre la consciència del conflicte per part de l'ofensor i per part de l'ofès, que pot ser enorme; doncs bé, a escala social, aquesta diferència pot arribar a ser abismal. És molt difícil aplicar els drets fonamentals formulats de manera genèrica als conflictes viscuts per cada grup i per cada col·lectiu, especialment pel que fa a la consciència dels grups opressors i injustos. Pot haver-hi grups, pobles o col·lectius amb una consciència minsa, potser nul·la, de les injustícies i les opressions sobre altres grups i col·lectius, mentre que les víctimes en són molt conscients.

La relació real entre els diversos grups humans ha estat i és tan complexa que és pràcticament impossible fer-se càrrec de tots els innumbrables matisos dels conflictes i valorar la responsabilitat de cada individu dins del conjunt del grup al qual pertany. A la realitat, aquesta consideració suposa una veritable revolució de la consciència. Vist el procés de la història i del present, es pot dir que la recerca de la pau i la convivència no pot tenir cap altre sentit que el de la reconciliació.

1.5. *Perdó i justícia*

«Si algú et pega en una galta, para-li també l'altra, i si et vol prendre el mantell no li neguis el vestit» (Lc 6,29). Jesús porta l'exigència de perdó fins al límit: «no reclamis res a qui et pren allò que és teu» (Lc 6,30). Aquestes expressions evangèliques han plantejat la tensió entre el perdó i l'exigència de justícia. Cal perdonar el delinqüent? I a qui

comet injustícies? És clar que l'Evangeli no vol promoure una societat humana en què l'injust i l'agressor puguin actuar impunement, emparats pel perdó dels altres. En aquest cas, què significa i què comporta perdonar? Evoquem el text conegut: «Ja sabeu que es va dir: ull per ull i dent per dent. Doncs jo us dic: No us hi torneu contra el qui us fa mal» (Mt 6,38-42). L'expressió «ull per ull» és tan impactant que fa la impressió d'una crueltat inacceptable, però aquest no és el sentit que té. Simplement diu, amb imatges vives i exagerades, que cadascú ha de respondre de les accions injustes que ha comès, ni més ni menys. És el criteri que guia, de fet, els tribunals humans, aleshores i ara. La força del text evangèlic, pròpiament, és que contraposa l'exigència de justícia i el perdó.

Recordem un principi molt important del missatge moral de l'Evangeli. L'acció moral humana es mou a dos nivells: un és el de les nostres accions concretes, diàries, en les situacions tan canviants que vivim cada dia, i un altre és el de les actituds interiors del cor, de justícia, d'amor, de generositat, de castedat, o d'egoisme, d'orgull, de sensualitat, de venjança. L'Evangeli de Jesús es mou en aquest nivell tan profund, en les actituds del cor, de les quals surten les accions concretes de cada moment. Per això el seu llenguatge és tan radical, perquè el cor no està obert a «una mica» de justícia o a un «nivell calculat» de generositat, sinó a la justícia, el perdó, la pau. A vegades sembla que l'Evangeli doni consells per a les accions concretes: «Quan facis un banquet, no hi convidis els teus amics, ni els teus germans, ni els teus parents» (Lc 14,12); «si algú t'obliga a portar una càrrega durant mil passes» (Mt 5,41). Però fins i tot en aquests casos Jesús exagera l'exhortació moral al màxim per subratllar que no parla de les accions concretes que cal fer, sinó de l'actitud del cor: de l'amor, la generositat o el perdó, que han de ser radicals, sense fissures.

Tornem a la reflexió sobre la tensió entre justícia i perdó. És clar que l'Evangeli de Jesús promou una societat en la qual siguin respectats els drets de tothom i les persones siguin responsables de les seves accions. Ni més ni menys. Però Jesús va a l'actitud interior i recorda el seu missatge: cal estimar i perdonar tothom, també el delinqüent i l'autor d'injustícies. Això porta a una situació complexa, dolorosa:

exigir justícia al delinqüent, però amb una actitud d'acolliment, de perdó, d'amor. Potser la primera manifestació d'aquesta actitud interior és evitar el perill en què caiem tan sovint els humans, el de viure les decisions dels tribunals de justícia com una venjança civilitzada. No és fàcil viure una actitud així, fins i tot és difícil saber-la formular. De fet, planteja una de les qüestions més delicades, potser impossibles: la de la manera d'actuar més humana respecte a persones amb els comportaments més destructors i inhumans.

A l'horitzó d'un tema tan delicat hi ha la imatge de Jesús, clavat a la creu, que prega al Pare pels qui l'estan matant: «Pare, perdona'ls que no saben el que fan» (Lc 23,34). La mística cristiana ha entès aquesta escena corprenedora com el clam del Senyor, Fill de Déu i Fill de l'Home, que dona la vida tot demanant perdó al Pare per totes les inacabables i terribles inhumanitats dels seus germans indignes, que omplen la terra de sang innocent i de sofriment: «No saben el que fan.»

2. El camí difícil de la reconciliació

2.1. *L'únic camí*

Al llarg de la història, la humanitat ha viscut innumbrables enfrontaments i conflictes, i sovint ha arribat a la violència i a la guerra. També avui vivim enfrontaments i reptes gravíssims. Diguem ara el que per a nosaltres és un punt fort, sense cap mena de dubte: la violència i la guerra no poden resoldre mai cap problema, per més que hi estiguin abocats i semblin inevitables. L'únic camí de la humanitat és el treball constant per la convivència i la pau. Després de la reflexions anteriors, constatem que la nostra humanitat, per la història i per les situacions presents, està marcada per un seguit d'injustícies i inhumanitats que clamen al cel. Ja no es pot continuar amb una mirada ingènua sobre la realitat social humana, com si tot fos normal i tranquil. Es pot dir, a la claror de la història i a la llum de la fe cristiana, que la humanitat té la tasca immensa d'humanitzar les vides personals i les

relacions socials. Doncs bé, el treball per la convivència en pau té el to d'una constant reconciliació.

Quins són els passos de la reconciliació? Proposo uns accents, desbordats sempre per la complexitat inabastable de la realitat, però que poden ajudar a situar diversos aspectes del tema que ens ocupa.

2.2. *El primer pas de la reconciliació: el reconeixement*

La tasca de reconciliació gira al voltant de dos eixos: el jo/nosaltres i els altres. La missió respecte a cada eix és delicada, polièdrica. Faré un elenc dels aspectes que em semblen més importants.

El «nosaltres» demana, primer de tot, un esforç de reconeixement de la realitat pròpia i de la relació amb els altres. La mirada sobre el «nosaltres», si vol ser honesta, ha de reconèixer en el «nosaltres» el que hi ha alhora de víctima i d'agressor. Veiem amb tota claredat la nostra qualitat de víctima dels «altres», però sovint hi queda molt difuminada la nostra qualitat d'agressor o pràcticament desapareix. No cal ara posar exemples per no ofendre, però el «nosaltres» (grup familiar, país, grup lingüístic, col·lectiu masculí o femení...) està carregat de tots els matisos, com a víctima i com a agressor culpable, tant en la història com avui dia. El reconeixement del «jo» i el «nosaltres» com a injust culpable és molt difícil, i és en aquell en què Jesús insisteix més: «Aquell de vosaltres que no tingui pecat, que tiri la primera pedra» (Jn 8,1-11).

La categoria antropològica «nosaltres» planteja una qüestió delicada, i és el grau de responsabilitat que té cada individu en cada un dels aspectes que es pugui tractar. És diferent el grau de responsabilitat d'un dirigent, d'una persona amb un fort lideratge social, d'un membre amb poca capacitat d'influència. Aquest tema, com tots els que estem evocant, no té una resposta clara, però això no el fa, ni del bon tros, banal o irrellevant.

El segon eix són els «altres». Aquest aspecte és encara més complex. Els grups, els països o els col·lectius poden tenir relacions entre ells, sobre les quals podem opinar, però sobre els quals tenim poca o nul·la possibilitat d'influència. Podem conèixer, per exemple, el pro-

blema de les dones índies o dels pagesos de la Xina, però no podem anar més enllà de simples comentaris. Però els «altres» poden ser grups o col·lectius que poden tenir relacions amb «nosaltres», i aquestes relacions poden oferir tot el ventall de possibilitats: poden ser víctimes nostres i poden ser també ofensors i agressors.

2.3. El reconeixement «penedib» de les pròpies injustícies

El camí de la reconciliació comporta el reconeixement penedit del que hi ha d'opressió, d'imposició, d'injustícia, d'abús, d'inhumanitat en el meu grup o en el meu col·lectiu. Aquest reconeixement penedit pot arribar fins a demanar perdó o pot tenir altres manifestacions equivalents. Ja he dit abans que el nostre món cultural rebutja demanar perdó o oferir-lo, probablement perquè suposa una humiliació que pot dificultar el camí ja prou difícil de la reconciliació. Però cal una actitud interior que reconegui sincerament les injustícies comeses, tant personalment com en el tracte amb els «altres». A propòsit del perdó, són allisonadores unes paraules del papa sant Joan Pau II en un document memorable: el missatge per a la diada mundial de la pau, l'1 de gener de 2002, quan el món encara estava en estat de xoc pels terribles atemptats a les torres bessones de Nova York de l'11 de setembre de 2001: «El perdó podria semblar una feblesa; en realitat, tant si és concedit com si és acceptat, suposa una gran força espiritual i un coratge moral a tota prova. Lluny de disminuir la persona, el perdó la condueix a una humanitat més plena i més rica, capaç de reflectir en si mateixa un raig de l'esplendor del Creador» (Dd'E XXXVII [2002], 159).

2.4. El reconeixement «perdonador» de les injustícies dels altres

La reconciliació comporta encara un pas més difícil: posar-se davant de les injustícies i de les opressions dels «altres» contra el meu grup amb una actitud disposada a perdonar. És l'aplicació de la reiterada insistència de l'Evangeli a perdonar els altres, fins i tot si et fan mal. Aquest és un punt decisiu i complex. Els «altres» poden reconèixer les seves injustícies contra mi o contra el meu grup, o poden no reconèi-

xer-les, o poden valorar-les de manera molt distinta de la nostra. Aquesta és la situació dolorosa, a vegades terrible, de la nostra ambigüitat humana. Quantes vegades les víctimes de l'opressió o de la injustícia s'han anat fent conscients de la seva situació inacceptable davant la consciència tranquil·la del responsable del seu sofriment, sense que aquest es faci cap pregunta ni senti cap escrúpol. De fet, en teoria, els passos de la reconciliació estan cridats a fer-los tots els grups i col·lectius. La realitat humana, però, és molt dura, i ens posa al davant el veritable escull de la reconciliació, que no és altre que el cor tancat, que nega l'obertura amorosa a l'altre. Aquesta situació planteja les estratègies polítiques i socials més adients, cosa que va més enllà de l'àmbit d'aquest article. Cal conservar el cor obert i acollidor, fins i tot amb els qui no s'ho mereixen. Aquest és l'esperit que respira l'Evangeli.

2.5. *L'acostament i el diàleg*

El pas següent de la reconciliació és ja l'acostament i el diàleg. El fet que les persones, els grups o el pobles enfrontats s'acostin els uns als altres posa en marxa les possibilitats de reconciliació i de pau que hi ha en el cor humà. Cal una recerca sincera de la pau per superar tots els obstacles que sorgeixin inevitablement i que poden ser arguments fàcils per recular i negar l'acostament mutu. El diàleg necessita un esforç constant per superar les divergències inevitables; és necessari recuperar constantment les actituds d'obertura i de perdó per continuar l'esforç d'acostament a l'altre. Aquesta actitud ha de portar una vegada i una altra al trobament i al diàleg, únic àmbit que pot fer possible, encara que sigui molt lentament, la reconciliació i la pau.

Conclusió: la reconciliació en l'Esperit de Déu

La humanitat té al davant la tasca immensa de la reconciliació, que a la pràctica és una obra d'orfebreria de les relacions humanes. Atesa la nostra realitat sociopolítica, tot inclina a pensar que és impossible.

Aquesta va ser la reacció dels deixebles de Jesús davant la seva exigència radical de despreniment i de generositat: «Si és així, qui pot salvar-se?» (Mc 10,17-31). Qui pot viure d'aquesta manera? La resposta de Jesús és un resum del misteri de la fe i de l'esperança cristiana: «Als homes els és impossible, però no a Déu, perquè Déu ho pot tot.» Les dues parts de la frase són veritat sempre. L'Esperit de Déu fa possible, dia rere dia, la generositat impossible però necessària de l'amor fratern humà. De fet, sant Pau formula l'obra salvadora de Déu en Jesucrist en termes de reconciliació: «Déu volgué que residís en ell [el seu Fill estimat] tota la plenitud. Déu volgué reconciliar-ho tot per ell i destinar-ho a ell, posant la pau en tot el que hi ha, tant a la terra com al cel, per la sang de la creu de Jesucrist» (Col 1,19-20).

Mirats des de la fe, els passos positius de reconciliació que fem els homes i les dones no són tan sols esforços admirables per aconseguir el diàleg i la pau: són participació en l'obra del Senyor Jesús, que amb la sang de la seva creu reconcilia el món i el fa digne de Déu.